

REPREZENTATIVNI PRIMJERI ISLAMSKE UMJETNOSTI U PLJEVLJIMA: DŽAMIJA I VAKUF HUSEIN-PAŠE BOLJANIĆA

Aida ABADŽIĆ-HODŽIĆ

UDK 061.27(497.16 Pljevlja)"15"

SAŽETAK: Kao iznimno utjecajna ličnost koja je obnašala visoke i odgovorne dužnosti pri Porti, Husein-paša Boljanić (?-1594.), porijeklom iz okolice Pljevalja, kroz utemeljenje svoga vakufa zaslužan je za društveni, ekonomski i kulturni razvoj Pljevalja (Taslidže) u 16. stoljeću. Osobito mjesto u vakufu Husein-paše ima središnja pljevaljska džamija koja nosi njegovo ime, a koja se ubraja među najreprezentativnije potkupolne džamije klasičnog osmanskog perioda u Bosni i Hercegovini. S obzirom na reprezentativnost projekta, sklad proporcija i bogatu dekoraciju interijera, te karakterističan detalj visokog tambura kupole izvana ojačane pilastrima, a koji se javlja na malom broju primjera kao i s obzirom na ulogu i značaj Husein-paše pretpostavka je da je nacrt za ovu džamiju napravio mimar Hajrudin, projektant Starog mosta u Mostaru.

Ključne riječi: Pljevlja, islamska umjetnost, Husein paša Boljanić, Husein-pašina džamija u Pljevljima, mimar Hajrudin

Jedna od najznačajnijih osoba za razvoj Pljevalja bio je Husein-paša Boljanić (? – 1594.), iz sela Boljanići, dvadesetak kilometara udaljenog od Pljevalja. Husein-paša Boljanić bio je utjecajna osoba koja je obnašala visoke i odgovorne dužnosti pri Porti, što, uz svoje sposobnosti, nesumnjivo može zahvaliti podršci i pomoći velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića za čiju je sestru Šemsu bio oženjen Huseinov stariji brat Sinan. Husein-paša je bio namjesnik hercegovačkog sandžaka (od marta 1567. do marta 1569. godine), potom namjesnik bosanskog

sandžaka, a od 1572. godine, begler-beg Dijarbekira. Već 1573. godine, Husein-paša imenovan je namjesnikom Misira (Egipta), a od 1585. godine namjesnikom Bagdada. Godine 1594. Husein-beg ponovo je upućen u Bosnu kao begler-beg (valija) Bosanskog ejaleta.

Husein-paša Boljanić utemeljio je u Pljevljima bogat i značajan vakuf unutar kojeg je dao sagraditi u Pljevljima jednu od najznačajnijih džamija osmanskog perioda na ovim prostorima, a koja svojim graditeljskim karakteristikama i načinom dekoracije potvrđuje utjecaj i moć Husein-paše,

ali i značaj koji je u to vrijeme imala Taslidža kao urbani, privredni i administrativni centar. Naime, podizanjem džamije i drugih objekata svoga vakufa u drugoj polovini 16. stoljeća, Husein-paša je omogućio da Pljevlja poprime izgled prave orijentalne kasabe i postanu jedno od značajnijih mjesta hercegovačkog sandžaka. Upravo u vrijeme administrativnog uspona Husein-paše, Taslidža (Kamenica) je od nekadašnjeg srednjovjekovnog trga izrasla i dobila status kasabe (1570), a od 1576. godine postala je i sjedište hercegovačkog sandžak-bega čime se jasno zacrtava

uloga Husein-paše Boljanića u urbanom i ekonomskom razvitku grada.¹

U godinama svog političkog uspona, Husein-paša Boljanić isposlovaio je nekoliko ključnih olakšica koje su omogućile ubrzani razvoj njegovog rodnog kraja: svo stanovništvo Pljevalja, neovisno o konfesiji, bilo je, njegovim posredstvom i angažmanom kod sultana Selima II (1566-1574), nagrađeno poreskim olakšicama i oslobođeno plaćanja redovnih i vanrednih nameta, a što je rezultiralo i intenzivnijim naseljavanjem Pljevalja. Husein-paša Boljanić dobio je od sultana i ferman o održavanju nedjeljnog pazara u Pljevljama kao i dozvolu za podizanje objekata svoga vakufa, a za čije održavanje i redovite plaće je uvakufio svoja brojna dobra u Pljevljama i okolini.²

Iako ime projektanta Husein-pašine džamije nije poznato i nema pisanog traga, pretpostavlja se da je, zbog izuzetne vrijednosti projekta, nacrt za ovu džamiju napravio mimar Hajrudin, projektant Starog mosta u Mostaru, a koji je ranije radio i na tvrđavi u Makarskoj. Sa njim su, pretpostavlja se, surađivali i dubrovački majstori s obzirom da je Husein-paša održavao iznimno dobre veze s Dubrovačkom Republikom. Ovu pretpostavku iznio je i Andrej Andrejević koji je istaknuo i element visokog tambura kupole izvana ojačane pilastrima, a koji se javlja kod reprezentativnih džamija na ovim prostorima.³ Činjenica je i

da su braća Boljanići od 1560-ih do 1590-ih u više navrata bili bosanski i hercegovački namjesnici te su, stoga, bili u prilici angažirati mimara Hajrudina za nacrt središnjeg objekata njihove zadužbine.⁴ Džamiju u Pljevljama, oko čije datacije postoje određeni prijepori, pretpostavlja se da je Husein-paša dao sagraditi istovremeno sa džamijom koju je njegov brat Sinan-beg dao sagraditi u Čajniču (1570).⁵

Između svih jednodobrobnih potkupolnih džamija, prema Andreju Andrejeviću i Husrefu Redžiću,⁶ ističe se njih desetak: Čekrekčijina u Sarajevu (1526), Jeni džamija u Travniku (1549), Aladža džamija u Foči (1550) kao najzanimljiviji i najreprezentativniji primjer, zatim Karadžo-begova u Mostaru (1557), Jusuf-pašina u Maglaju (1560), Ali-pašina (1561) i Ferhat-begova (1562) u Sarajevu, Hajdar Kadi-džamija u Bitolju (1562), Hadži Alijina u Počitelju (1563), Careva u Sarajevu (1565) i upravo Husein-pašina džamija u Pljevljama i Sinan-begova džamija u Čajniču. Značaj Husein-pašine džamije u Pljevljama istaknuo je i Alija Bejtović, navodeći, u sarajevskom listu "El-Hidaje" sljedeće:

"Od mnogobrojnih džamija u Bosni i Hercegovini, valja naročito spomenuti, kao vrlo uspjela umjetnička djela, impozantnu Gazi Husrev-begovu džamiju u Sarajevu, koja se svojim dimenzijama i građevnim proporcijama odvoja od svih, zatim vrlo skladnu i masivnu Aladža džamiju u

Foči, Ferhadiju u Banjoj Luci i Husein-pašinu džamiju u Pljevljama."

Ono što odlikuje ove spomenike jeste potpuna jasnoća i stroga pravilnost arhitektonskog rješenja, kao i brižljivo odabrani proporcijski odnosi građevine, kako u osnovi tako i u elevaciji. Unutar spomenute skupine džamija, džamija Sinan-bega Boljanića ima najviše sličnosti sa džamijom njegovog brata, Husein-paše Boljanića u Pljevljama i po prostornom i konstruktivnom rješenju. Izrazito bogata dekorativna kamena plastika (stalaktitni ukrasi portala, mihraba, kapitela) i raskošna oslikanost površina svih elemenata interijera kao i specifičan, jedinstveni element dekorativnih kupolica-tornjića naduglovima kubusa centralne kupole povezuju, prema Andrejeviću, Husein-pašinu džamiju u Pljevljama sa reprezentativnim rješenjima Sinanove arhitekture u Carskoj prijestolnici. Također, osmougaoni tambur glavne kupole ojačan na uglovima pilastrima i istaknuta srednja kupolica trijema sa povišenim postoljem, a koju nalazimo u Husein-pašinoj džamiji u Pljevljama, javlja se vrlo rijetko na ovim prostorima što dodatno potvrđuje reprezentativnost projekta.⁸

Vrijeme vezivanja Mehmed-paše Sokolovića i sultanata Selima II bio je period osmanske graditeljske renesanse i vrhunskih ostvarenja mimara Sinana čiji se utjecaj, kao glavnog arhitekta Carstva pune četiri decenije, osjetio na reprezentativnim objektima

¹ Detaljnije o životu Husein-paše Boljanića i značaju njegovog vakufa, vidjeti u: B. Zlatar – E. Pelidija, "Prilog kulturnoj istoriji Pljevalja osmanskog perioda – zadužbine Husein-paše Boljanića", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 34, 1984., str. 115-128.

² Ema Miljković, *Pljevaljsko društvo – Preobražaj srpskog trga u osmansku kasabu*, u: *Istorija Pljevalja*, Opština Pljevalja, 2009, str. 94.

³ Andrej Andrejević, *Pljevaljska džamija i njeno mesto u islamskoj umetnosti na našem tlu*, simpozij "Seoski dani Sretena Vukosavljevića", knjiga V, Prijepolje, 1978, str. 183.

⁴ B. Zlatar – E. Pelidija, *Prilog kulturnoj istoriji Pljevalja osmanskog perioda...*, str. 118.

⁵ Prema V. Srbljanoviću i H. Šabanoviću, džamija je podignuta nakon 1569. godine, u vrijeme drugog službovanja

Husein-paše, nakon povratka iz Carigrada i Misira. Enes Pelidija i Behija Zlatar uzimaju 1570/71. godinu kao vrijeme gradnje Husein-pašine džamije u Pljevljama, istovremeno sa džamijom u Čajniču, na osnovu turskih dokumenata u kojima se već oko 1572. godine spominju prvi vjerski službenici u Husein-pašinoj džamiji a ista dokumenta, govoreći u kontekstu popisa hercegovačkog sandžaka iz 1570. godine, kažu: "Husein-paša, sadašnji beglerbeg Dijarbekira, podigao je džamiju u kasabi Taslidža". Prema: V. Srbljanović, "Husein pašina džamija u Pljevljama", *Mostovi*, br. 7, Pljevalja, 1970, str. 95-99.; E. Pelidija, B. Zlatar, *Prilog kulturnoj istoriji Pljevalja osmanskog perioda – zadužbine Husein-paše Boljanića*, str. 118.

⁶ Husref Redžić, *Islamska umjetnost*, ed. Umetnost na tlu Jugoslavije, Jugoslavija, Beograd/ Spektar, Zagreb/Prva književna komuna, Mostar, 1982, str. 72.

⁷ Alija Bejtović, *Utjecaj islama na razvoj kulture u Bosni i Hercegovini*, "El-Hidaje", br. 4-5., Sarajevo, 1936., str. 101-102. Analizom pljevaljske džamije bavio se i historičar umjetnosti, likovni kritičar i pjesnik Vitomir Srbljanović (1937-1991) koji je bio rodom iz Pljevalja. Srbljanović je pripremao i monografiju o ovoj džamiji.

⁸ Andrej Andrejević, *Islamska monumentalna umetnost XVI veka u Jugoslaviji* kupolne džamije, izdanje Filozofski fakultet u Beogradu, Institut za istoriju i umetnost, Srpska Akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Beograd, 1984., str. 47.

na Balkanu gdje se tada bilježi najdinamičnija graditeljska aktivnost. U svojim opisima "krasne varoši Taslidže", turski putopisac Evlija Čelebija koji je ovdje boravio 1664. godine, zabilježio je izuzetnu ljepotu arhitekture i unutrašnje dekoracije ove džamije, a koja je, prema Čelebiji, mogla izazvati zavist i najboljih perzijskih slikara minijature:

"Najimpozantnija i najljepša je džamija Husein-paše Boljanića. Ona je kao kakva carska džamija. (...) Ona ima divan, umjetnički izrađen minaret i plavu i visoku kupolu. To je okrugla, visoka kupola, a (izgleda

tako kao da je istom izašla ispod tokareva točka. Oko ove kupole ima još šest polukupola", a izvan jugoistočne kapije stoje, opet, tri kupole sa po četiri mramorna stupa. U sva četiri ugla džamije nalaze se također četiri ukrasne kupole. (...) Ova džamija ima minber, koji je također umjetnički izrađen. Majstor je mramor tako iskllesao da mu se može čestitati na vještini. Iznad mihraba nalazi se slika Kabe na crnoj kadifi izvezena i ukrašena zlatom tako da izaziva zavist Manija i Bebzada."¹⁰

Među islamskim rukopisima u Husein-pašinoj džamiji, sačuvan je i

vrlo vrijedan prijepis Kur'ana iza 1571. godine.¹¹ Ljepotom pisma i ukrasa, ovaj se prijepis nepoznatog kaligrafa ubraja među najvrijednije primjere islamske kaligrafije na južnoslavenskim prostorima. I raskošna unutrašnja dekoracija džamije, uz spomenuto rješenje pilastrima ojačanog tambura glavne kupole, ukazuje na uzore u monumentalnim džamijama Sinanovog vremena. Riječ je, prije svega o dekoraciji mihraba, minbera, mahfila i okvira prozora, a koja se bazira na složenim prepletima geometrijskih i stiliziranih biljnih motiva.¹²

⁹ "U ovom opisu se pojavljuju nama danas nepoznati elementi. To su šest kupola, koje se nalaze oko glavne kupole. Da li su one postojale i kada su uništene teško je saznati. Na osnovu današnjeg izgleda ne bi se dalo pretpostaviti gde su se ovih šest zaista mogle nalaziti." Nav. prema: V. Srbljanović, *Husein pašina džamija u Pljevljima*, str. 96.

¹⁰ Evlija Čelebi, *Putopis*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1996., str. 397-398.

¹¹ Rukopis ima 233 lista, veličine 39 × 28,5 cm. Počeci pojedinih poglavlja rađeni su ljepšim i većim pozlaćenim slovima, tekst je napisan u trinaest redova, a tačke na kraju redova su u vidu pozlaćenog osmolista. Kur'an sadrži 352

minijature radene na zlatnoj podlozi, od kojih je šest izvedeno na cijeloj strani, a na dvjema od njih nalazi se tekst ispisani u sredini.

¹² Posebnom vrijednošću isticao se i iznimno veliki ćilim (hasura), porijeklom iz Egipta, a koji je pokrivač čitavu unutrašnjost centralnog molitvenog prostora.

Literatura

Andrejević, Andrej (1984), *Islamska monumentalna umetnost XVI veka u Jugoslaviji kupolne džamije*, izdanje Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu, Institut za istoriju i umetnost, Srpska Akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut.

Bejtović, Alija (1936), "Utjecaj islama na razvoj kulture u Bosni i Hercegovini", *El-Hidaje*, br.4.-5:101-102.

Čelebi, Evlija (1996), *Putopis*, Sarajevo: Sarajevo Publishing.

Miljković, Ema (2009), "Pljevaljsko društvo – Preobražaj srpskog trga u osmansku kasabu", u: *Istorija Pljevalja*, Opština Pljevlja: 92-129.

Redžić, Husref (1982), *Islamska umetnost*, ed. Umetnost na tlu Jugoslavije, Beograd: Jugoslavija, Zagreb: Spektar,

Mostar: Prva književna komuna.

Srbljanović, Vitomir (1970), "Husein pašina džamija u Pljevljima", *Mostovi*, br. 7: 95-99.

Zlatar, Behija; Pelidija, Enes (1984), "Prilog kulturnoj istoriji Pljevalja osmanskog perioda – zadužbine Husein-paše Boljanića", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 34:115-128.

الموجز

أمثلة بارزة في الفن الإسلامي في بليفليا: مسجد ووقف حسين باشا بوليانيتش

عائدة عباچيتش خوجيتش

كان حسين باشا بوليانيتش (؟-1594) شخصية كبيرة التأثير، فقد شغل مناصب رفيعة ومسؤولية لدى الباب العالي، وتعود أصوله إلى منطقة بليفليا (تاسليجا)، وقد أنشأ فيها وقفًا يعود إليه الفضل في تطورها المجتمعي والاقتصادي والثقافي في القرن السادس عشر. يحتل المسجد المركزي في بليفليا مكانة متميزة في وقف حسين باشا، ويحمل المسجد اسمه، ويمثل أحد أبرز المساجد العثمانية التقليدية ذات القباب في البوسنة والهرسك. ونظرًا لتمييز هذا المسجد بتصميمه وتناسق أجزائه وزخارفه الداخلية الثرية، وارتفاع رقبته (طنبور) قبته المدعمة من الخارج بالأعمدة، فإنه يعتبر نادرًا بين مساجد تلك الحقبة، ونظرًا لأهمية حسين باشا ودوره، فمن المتوقع أن يكون تصميم هذا المسجد من عمل المعمار خير الدين، الذي صمم الجسر القديم في موستار.

الكلمات الرئيسية: بليفليا، الفن الإسلامي، حسين باشا بوليانيتش، مسجد حسين باشا في بليفليا، المعمار خير الدين.

Summary

REPRESENTATIVE MODELS OF ISLAMIC ARTS IN PLJEVLJE: THE MOSQUE AND THE WAQF OF HUSEIN PASHA BOLJANIĆ

Aida Abadžić Hodžić

As exceptionally influential person who held high ranking offices in Ottoman *Porte*, Husein paša Boljanić (?-1594.), born in the suburbs of Pljevlje has, by establishing his *waqf* initiated social, economic and cultural development of Pljevlje (Taslidže) in the 16th century. The central Pljevlje mosque, named after him, has a distinctive place in the Husein pasha's *waqf*. It is listed among most representative mosques with a dome of the classical Ottoman period in Bosnia and Herzegovina. The representative character of its project, the harmony of proportions, lavish decoration of interior, and especially, very rare in the architecture of this period a characteristic detail of high tholobate (drum) that is holding the dome which is strengthened from the outer side by pilasters, and keeping in mind the significance and the ranking of Husein pasha – all lead to assertion that the architect who made the plan for this mosque was mimmar Hayreddin, who was also the architect of The Old Bridge in Mostar.

Key words: Pljevlje, Islamic arts, Husein pasha Boljanić, Husein-pasha's mosque mimmar Hayreddin